

Toplumsal ve Kültürel Anlamda Çivinin Amulet Talisman Olarak Kullanımı Dinçer Savaş Lenger

Özet

İki şeyi birbirine tutturmaya, bir nesneyi bir yere sabitlemeye yarayan çivi, zaman içerisinde metalinden, biçiminden ve işlevinden dolayı kemden kötünden koruyan bir amulete ya da şans getirdiğine inanılan bir talismana, dolayısıyla da maddesel olmayan soyut kavramlar için de iş görür bir nesneye dönüşmüştür. Böylelikle çivi artık kemden, kötünden, hastalıktan, kötü ruhlar ve felaket, kaza gibi olumsuzluklardan koruyan ve ayrıca iyilikleri, mutluluğu sabitleyen, şans getiren bir objedir. Çivinin bu farklı kullanımlarını, nesnelere yüklenen kültürel anlamların, bazen onların en az gerçek işlevine (çakmak, sabitlemek, bir arada tutmaya yarayan metal) eşdeğer hatta aşan biçimde toplumsal ve kültürel anlamlar ve işlevler yüklenerek kültürel ürünler haline getirmektedir. İşleyişi, farklı dönemlerde ve toplumsal yapılarda kültürel uygulamalar ve ritüeller aracılığıyla gözlemlemek mümkündür. Özellikle bir insanın hayatında bir aşamadan diğerine geçişte, geçmiş hayatını kısmen bir kenara bırakıp yeni hayatına adım atışında, bu zamanların kişinin en korumasız dönemleri olduğuna duyulan inanç yüzünden doğum, çocukluktan ergenliğe geçiş, söz, nişan, evlilik ve ölümlerle alakalı geçiş törenlerinde uygulanan adetlerin bir parçası olarak karşımıza yine çivi çıkmaktadır. Bu nesne kolektif katılımlı uygulamalarda da alınan bir karar, edilen bir yemin sonrası ağaca ya da ağaçtan çıkma bir nesneye çivi çakılması pratiğiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çivi, Talisman, Amulet, Geçiş Adetleri, Nazar, Adak

Use of Nail as Amulet and Talisman in Social and Cultural Context Abstract

In the course of time, the nail, which is used to fasten two things together and fix an object in a place, has turned into an amulet or a talisman that is believed to bring good luck due to its metal, form, and function. Therefore, it has turned into a functional object for immaterial abstract concepts as well. Thus, the nail is now an object that protects from evil, sickness, evil spirits, and negativities such as disaster and accident, and fixes goodness and happiness, and brings luck. Nails can be combined with other apotropaic or lucky objects. Such different uses turn the nail into cultural products by attributing social and cultural meanings and functions that are sometimes equivalent to or even exceeding the cultural meanings attributed to objects, their least real function (banging, fixing, holding together). It is possible to observe the process through cultural practices and rituals in different periods and social structures. There is a belief that times such as a person's transition from one stage to another in his life, leaving his past life aside partially and stepping into his new life, are the most vulnerable periods of the person. Because of this belief, nails appear as a part of the customs applied in transition ceremonies related to birth, transition from childhood to adolescence, betroth, engagement, marriage, and death. This object is also encountered in practices with collective participation, with the practice of nailing a tree or an object made of a tree after an oath is taken. Nailing after graduation in different edu-

Alıntılanmak için: Lenger, D. S.. 2022. "Toplumsal ve Kültürel Anlamda Çivinin Amulet Talisman Olarak Kullanımı", *Antropoloji ve Kültürel Bakış*, Sayı 1, ss.72-94.

cational institutions from kindergarten to university, and during swearing-in ceremonies in the military can be evaluated within the same structure. On the other hand, the nail also appears as a votive object in collective use. In this context, nails hammered into militarist wooden statues in Istanbul and Konya during the First World War can be evaluated for the war to end as soon as possible and for the soldiers to return to their homeland safely. When we ask the holy one for help, we come across a nail. Sometimes the way followed as a way of getting rid of health problems, diseases, family, and other problems is to refer the problem with nails nailed to a sacred tree, a statue of a saint, or the wall of a temple or tomb of a saint. There is a widespread belief that the nail is especially effective in stopping epidemics, removing pain from the body, or transferring it to another object. Because of this belief, protection is expected directly from itself, without the need for an intermediary, and thus it is frequently encountered in individual actions. This is the basis of the belief that it is effective against falling and motion sickness in some regions. As in the proverb one nail drives out another, the nail does not only protect from the evil eye and prevent the evil eye. At the same time, it also removes magic and the evil eye, sometimes by itself and sometimes by being inserted into some other practices. Again, we encounter the use of nails to protect them from all evils and evil eye that may affect goods as well as the life.

Keywords: Nail, Talisman, Amulet, Rites of Passage, Evil Eye, Votive

Giriş

Bu çalışmada, muhtemelen metalinden ve biçiminden dolayı kötülüklerden koruyucu ya da şans getirici olduğuna inanılarak kültürel anlamlar yüklenen “çivi”nin farklı toplumsal yapılarda ve dönemlerdeki kültürel kullanımları çeşitli ritüeller ve örneklerden hareketle tartışılmaktadır. Bu çerçevede çivinin kemden kötünden koruyucu, kovucu anlamına gelen “amulet” ya da şans getiren anlamında “talisman”a dönüştüğü çeşitli kültürel uygulamalar ve ritüeller aracılığıyla anlaşılmaktadır. Buradan hareket eden çalışma, konuyu kemden, kötünden, hastalıktan, kötü ruhlar ve felaketten, kaza gibi olumsuzluklardan koruyan ve ayrıca iyilikleri, mutluluğu sabitleyen, şans getiren olma özelliklerine atıfla çivinin farklı kültürel kullanımlarını tartışmaktadır. Böylece çivinin bu farklı kullanımlarını, nesnelere yüklenen kültürel anlamların, bazen onların en az gerçek işlevine (çakmak, sabitlemek, bir arada tutmaya yarayan metal) eşdeğer hatta aşan biçimde toplumsal ve kültürel anlamlar ve işlevler yüklenerek kültürel ürünler haline geldiğine dair çarpıcı örnek olarak değerlendirebiliriz.

Çivinin Farklı Kültürel Kullanımları

İki şeyi birbirine tutturmak, bir nesneyi bir yere sabitlemek için çakılan, ucu sivri, başlı, metal veya ağaçtan yapılmış ufak çubuk, miha çivi denilir. Çivinin maddesel olan bloke etme ve sabitleme özelliği zaman içerisinde ona maddesel olmayan soyut kavramlar için de işlev kazandırmıştır. Çivi sadece işlevinden dolayı değil aynı zamanda da metalden oluşu ve şeklinden ötürü -tıpkı iğne, çengelli iğne gibi sivri uçlu ya da bıçak makas gibi kesici aletlerde olduğu gibi- kemden kötünden, beladan ve hastalıklardan koruyan, zararlı güçleri ve kötü ruhları def eden ya da etkisiz kılan bir

savunma aracına, yani amulete dönüşmüştür.¹

Altın, gümüş ve demir gibi metallerin koruyucu özelliği olduğuna duyulan inanç neredeyse evrenseldir ve günümüzde de yaşamaktadır (Chevalier & Gheerbrant, 1982, s. 433-434 (Demir), 75-76 (Gümüş), 705-707 (Altın). Mozzani, 1995, s. 714-720 (Demir); s. 122 (Gümüş); s. 1286-1288 (Altın)). Bu bağlamda demir ve ondan üretilen bronz çiviler de her şeyden önce metalleri özelinde ideal, şekli ve işleviyle birlikte kusursuz bir koruyucuya dönüşür.

Bilinen en eski ve durumu en iyi açıklayan örnek Roma dünyasındadır. Titus Livius'dan öğrendiğimize göre (Liv. VII.3) Roma'da eylülün 13. günü "Clavus Annalis" adı verilen bir çivi kentin en önemli tapınağı olan Jupiter Capitolin'in kapısının sağ kanadına, en kıdemli magistra tarafından halkı salgınlardan, felaketlerden, toplumsal kargaşadan koruması, kemi kötüyü ve büyüü defetmesi ümidiyle çakılırdı (Mozzani, 1995, s. 467; Dungworth, 1998, s. 153). Titus Livius bu özel çiviye "sonuncu ve en güçlü olan silah" olarak tanımlamaktadır.² Bu ritüelin sayısız kez uygulandığını bilmekteyiz (Liv. VII.3.3-4; VII.3.5-9; VIII.18.12-13): MÖ 363'te salgın hastalıklar ve sele karşı, MÖ 331'de toplumsal kargaşanın son bulması, yine MÖ 493 ve 261'de toplumsal kargaşanın son bulması, MÖ 392 ve 362'de ise veba salgınının dinmesi ümidiyle kapıya Clavus Annalis çakılmıştır (Marques-Riviere, 1950, s. 347). Tapınağa çivi çakma uygulaması daha sonraları imparatorluk döneminde de karşımıza çıkmaktadır. Avgustus zamanında görev süresi biten censoriler³ Roma'da Augustus Forumu'nda yer alan Mars Ultor Tapınağı'na çivi çakmak zorundaydılar (Cassius Dio, Roma Tarihi, LV, 10, 2-4; Dungworth, 1998, s. 153). Bu geleneğin İtalyan yarımadasına Küçük Asya'dan gelip yerleşmiş olan Etrüsklerden Romalılara geçtiği bilinmektedir. Etrüsklerin kader - şans tanrıçası Nortia adına Volsinii'de inşa edilmiş olan tapınakların duvarına her sene yeni yıl münasebetiyle büyük bir çivi çakılmaktaydı (Liv. VII, 3, 7. Krş. Dungworth, 1998, s. 153).

Çivinin kollektif kullanımında soyut olmayan üzerinde de etkili olduğuna duyulan inancın tarihsel bir diğer dışa vurumu I. Dünya Savaşı'nda Almanya ve müttefiki Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nda hemen hemen tüm önemli kentlere dikilecek olan çivi anıtlarıdır.⁴ Almanca konuşan halklara göre kökeni bir Orta Çağ efsanesine dayanmaktadır. Buna göre kasabadan kasabaya seyahat eden demirciler, her ziyaret ettikleri yerleşimde merkezde yer alan bir ağaca hem kötü ruhlardan hem de başa gelebilecek talihsizliklerden ve kazalardan korunmak maksadıyla çivi çakarlardı (Akın, 2014, s. 23).

¹ Amulet için bkz. Emiroğlu-Aydın 2003: 43. Konuyla alakalı literatürde zaman zaman amulet ve talismanın birbiriyle karıştırıldığı gözlemlenmektedir. Talisman bolluk, bereket ve şans getireceğine inanılan objedir.

² « Necessitas quae ultimum ac maximum tel.um est »

³ Vergilendirme ve nüfus sayımıyla görevli bir memuriyet.

⁴ Nagelfiguren, Nagelmänner, Nagelungswahrzeichen ya da Kriegswahrzeichen zum Benageln olarak adlandırılan bu anıtlar için bkz. Belluci 1919, s. 1-34; Zaborowski, 1919, s. 108-110; Diers, 1993; Schneider, 1999; Medyakov, 2018.

Kolektif hafızanın derinliklerinde yer alan bu efsane temelinden yola çıkarak sembolizm, aksi - yon ve ritüeli bir araya getiren bu anıtlara çivi çakılması hem savaşta hükümetlere militarist bir propaganda imkânı sunmakta ve toplumsal birlikteliğe yardım etmekte hem de savaşın muzaffer bitmesi ya da düşman belasından kurtulma gibi temennileri dışa vurmaya yardımcı olmaktadır. Sıradan halk için ise temenni çok daha bireyseldir: Anneler oğullarının, kadınlar kocalarının ya da sevgililerinin çocukları ise babalarının sağ salim dönmesi temennisiyle çivi çakarlar ya da zor savaş günlerinde aç ya da açıkta kalmamak için.

Dikilen anıtlarda yer alan tüm ahşap heykelin teması ise genellikle kentten kente farklılık gösterir. Örneğin Dortmund'da dikilen heykel Şövalye Rainoldo'ya, Berlin'deki Maraşal von Hindenburg'a (Res.1), Salzburg'da Charlemagne'a, Viyana'daki eski dönemlerden zırhlı bir savaşçıya, Friburgo'daki çınar ağacına, Hornum'daki ise bir deniz altı tarafından yakalanmış İngiliz mayınına aittir (Belluci, 1919, s. 7-20; Zaborowski, 1919, s. 108-110). 1915'te Essen'de dikilen kentin mitik kurucusuna ait ahşap heykeldeki not belki de durumu en iyi açıklayandır. "L'honneur des héros et la guérison de leurs blessures / kahramanların onuruna ve yaralarının iyileşmesine."

Bu gelenek şeklen Almanya ile savaşa girecek olan Osmanlı Devleti tarafından da benimsenecektir. 1916 yılında Beyazıt Meydanı'na dikilen ahşap top, zafer kazanılan Çanakkale'de kullanılmış 30,5'luk gerçek topların ağaçtan yontulmuş bir modelidir ve üzerine çakılan çivilerin satışından elde edilen para erkekleri askere gittiğinden geçim darlığına düşmüş ailelere yardım için kullanılır. Ardı sıra büyük bir ahşap kılıç heykeli aynı sebeplerden dolayı Konya'da dikilecektir (Belluci, 1919, s. 18; Zaborowski, 1919, s. 109; Akın, 2014).

Kollektif bilinçle, çivinin bir fayda için bir heykele çakılması uygulaması 19. ve 20. yüzyılların Orta ve Batı Afrika'sında da bilinmektedir (Bellucci, 1919, s. 198-246).⁵ Kökeni Orta Afrika'da, Aşağı Kongo Vadisi'ne dayanan bir ritüelde çivi, karşımıza dinsel büyüsel inanç sistemleri içerisindeki bir tamamlayıcı öğe olarak ahşaptan heykeller üzerinde çıkmaktadır (Bassani, 1977; McGaffey, 1977; 1988; 1993; Volavkova, 1972. Krş. Dungworth, 1998). Minkondi (tekil Nkondi) olarak adlandırılan insan şeklindeki bu ahşap heykellerin içlerinde Nkisi adında bir cinin barındığına inanılmaktadır⁶. Bu cinin köyleri ve evleri kemden kötünden koruduğuna, hastalıkları iyileştirdiğine, düşmanı uzak tuttuğuna ve defettiğine, yeminleri ve anlaşmaları onayladığına ve tutulmasını sağladığına inanılmaktadır. Minkondi üzerine çakılan çivilerle kötü ruhlardan, cadılardan ve onların etkilerinden koruyan, hastalıkları defeden Nkisi'nin aktive olması ve harekete geçmesi sağlanmaktaydı. Çivi çakma işlemi ise Nganga adlı aracı tarafından bir ritüel içerisinde ayinsel bir şekilde gerçekleşmekteydi. Çoğu zaman Nganga çivileri çakmadan önce yalamaktadır; böylece Nganganın tükürüğü, çivinin çakılma amacını çiviye mühürlemektedir.

⁵ Çivili heykellerin geçmişi 19. yy. dan önceye gitmemektedir. Bunun sebebi metal çivinin kolonizasyon öncesi Orta Afrika'da bilinmemesidir. XVI. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen batılıların getirip tanıttığı çivi sabitleyici özelliği ve kullanımının kolay oluşundan ötürü kısa zamanda fetişle alakalı inanç sisteminin tamamlayıcı bir parçası olmuştur.

⁶ Bazen köpek ya da maymun şeklinde olabilmektedir.

Figürün, özellikle göğüs ve boyun bölgesi çivi ile kaplanmaktadır. Çivilerin sayısı gücünü göstermektedir, ne kadar çok çivi varsa figür o kadar güç dolu olmaktadır; ruh güçlenir ve ruh güçlendikçe ruhun yardım yeteneği artmaktadır (Güvenkaya, 2019, s. 17-18). İçindeki cinin kemden - kötüden koruyan oluşundan dolayı Minkondi'lerden (tekil Nkondi) en büyük beklentilerden biri düşmanı etkisiz kılmak ve defetmektir (Örnek, 1971a, s. 138). Bu sebepten boyu 120 cm'ye kadar çıkabilen bu heykellerin yüzünde, kasıtlı olarak saldırgan bir ifade bulunmaktadır. Her zaman açık olarak betimlenen ağızyla yemin eden kişiye bağırarak bir uyarıda bulunduğu inanılmaktadır. (Res.2) Heykelin niteliklerine veya bulunduğu bölgesel farklılıklarına bağlı olarak minkondilerin fiziksel tutumları değişkenlik göstermektedir. Bunlardan en dinamik olanı bir kolu yukarda, bıçak taşıyan figürdür. Bıçağın doğaüstü yollarla öldürme gücüne sahip olduğuna inanılmaktadır. Bazen eller aşağıda olarak bu heykeller tüylerle de süslenebilmektedir.

Heykellerin üzerine çivi çakma ya da aynı işlevi gören iğne batırma olgusu Hristiyan dünyada da bilinmektedir (Zaborowski, 1919, s. 112). Çivinin Hristiyanlar için sembolik bir değer taşımasının temel sebebi hiç kuşkusuz İsa'nın çarmıha gerilişinde kullanılmış olmalarıdır (Hewitt, 1932; Robison, 2002). Her bir elinin avuç içine çakılan birer ve ayaklarına çakılan bir diğer çivi acı içinde kıvranan İsa'nın aynı zamanda manevi aydınlanmasını da gündeme getirmiştir. Şahitlerin anlatıları ve ardı sıra üzerine inşa edilen öğretiye göre çarmıha gerilişinin iki sonucu olmuştur: Ölümüyle insanoğlunun kurtuluşu sağlanmış, aynı zamanda göklerdeki babası tarafından yanına alınışıyla Mesih'in ilahiliği tahsis edilmiştir (Shelton, 1995, s. 22. Krş. Dungworth, 1998, s. 150). Çivilerin kutsallaştırılmasında hiç kuşkusuz Roma İmparatoru Büyük Konstantin'in annesi Helena'nın da payı çok büyüktür. Zira geleneğe göre hem İsa'nın çarmıha gerildiği haç hem de çiviler 327/328 yıllarında imparatoriçe tarafından gün ışığına çıkartılır. Helena Roma'ya çivilerle birlikte döner. (Res. 3) Adriatik denizini geçerken patlayan hava denize attığı bir çiviyle süt liman olur. Diğer iki çiviye gelecek olursak, biri Konstantin için hazırlanan özel taca eklenir diğeri ise atının gemine takılır (Pardyova-Vodova, 1980; Nazzaro, 2013).⁷ Ortodoks Rum inancında İmparator Konstantin'in Byzantion (Bugünkü İstanbul) kentini başkent olarak yeniden inşaası esnasında kutsal emanetlerle birlikte İsa'nın çarmıhından kalan çivileri temele gömdüğüne, böylelikle başkent tanrısal bir koruyuculuğa sahip olduğuna inanılır (Varvounis 2018, n.53).⁸

Kutsal çivilerin hikayesi ve çivinin San Ciro ya da Quirino, San Pantaleone, San Severo, San Ingrazia gibi kimi azizlerin şehit edilmesinde silah olarak karşımıza çıkışı bu objenin Hristiyanlar tarafından koruyucu olarak kabulünü kavramakta katkıda bulunmuştur.

---

⁷ Bu eylem nüfusu ağırlıklı olarak paganlardan ve hristiyanlardan oluşan imparatorlukta bir denge politikası izleme adına ve imparatorun otoritesini hristiyanlar için de tanrısal bir boyuta taşıma adına politik bir manevra olarak görülebilir. İmparator Konstantin tüm hayatı boyunca her ne kadar hristiyanlığa sempatiyle yaklaşırsa da pagan kalmış, ölüm döşeginde vaftiz olarak hristiyanlığa geçmiştir.

⁸ Yer altından gelebilecek kötülüklerden evi korumak için içi çivi dolu kutu koyma geleneği için bkz. Mozani, 1996, s. 467.

Aziz heykeline çivi çakmak her ne kadar yaygın bir adet olmasa da özellikle karşımıza Katolik inancın yaygın olduğu Latin Amerika ülkelerinde, Fransa'nın bazı bölgelerinde, İtalya'nın özellikle güneyinde çıkmaktadır. İnananlar kimi azizlerin heykellerine çivi çakarak arzularını, dileklerini azize iletmekte ve onun yardımını istemekte, dilekler gerçekleştiğinde ise çakılan çiviler çıkartılmaktaydı (Zaborowski, 1919, s. 112; Cellini, 2002, s. 110; Rangoni, 2006, s. 98).⁹

Örneğin Fransa'nın Normandiya bölgesinde, Pontmain [Mayenne] daki Sainte Apolline heykeline diş ağrısı geçsin diye iğne batırılmakta; Perriers-la-Campagne (canton de Beaumont-le-Roger, Eure) deki Saint Cloud heykeline ise kan çıbanı geçsin diye çivi çakılmaktadır (Brasseur, 2012, s. 45). Kimi zaman ise beklenti çok farklı olabilmektedir. Örneğin Orne bölgesindeki St Come köyündeki aynı ismi taşıyan azizin heykeline evlenme çağı gelmiş kızlar evlenebilmek amacıyla iğne batırmaktadır. Tıpkı aynı sebepten Laval yakınlarındaki Avenieres'deki kolosal Saint Christofor heykelinin ayağına batırıldığı gibi (Zaborowski, 1919, s. 112). Bretagna'da şifa getirdiğine inanılan azizlerin heykelinin önüne ya da ismini taşıyan kilisedeki altların üzerine çivi bırakılır (Mozzani, 1996, s. 470). Çivi çakmak yerine adak olarak çivi bırakıldığını Hollanda'da görmekteyiz. Belçika sınırındaki North Brabant bölgesinde, Esdonk yakınlarında yer alan The chapel of the Holy Maria Magdalena aynı zamanda 'Spijkerkapel' (Nail Chapel) olarak da anılmaktadır. İçindeki 17. yüzyıla tarihlenen ahşap İsa heykeline inananlar sivilce, çıban, egzama gibi deri hastalıklarına şifa bulmak adına paslı çivi adamaktadırlar. Şapel açık olduğunda çiviler içeriye, heykelin yanına konmakta, kapalı olduğunda ise heykeli dışardan da görünür kılan fiberglas muhafaza üzerinde bulunan delikten içeriye atılmaktadır.¹⁰ (Res.4)

Kimi zaman ise üzerine çivi çakılan, İsa'nın yeniden doğuşuna denk gelen Paskalya bayramı için üretilen mumlar olmaktadır. Örneğin İtalya'da ve İsviçre'nin İtalyanca konuşulan bölgelerinde bayrama özel bu büyük mumların üzerine haç oluşturacak şekilde dilek dilenerek beş çivi çakıldığı bilinmektedir (Cellini, 2002, s. 110; Rangoni, 2006, s. 98).

İslam inancında heykel ve resmin yasak oluşundan dolayı Allah'ın sevgili kulları olarak da adlandırılan azizler, evliyalar, dedeler ve babalardan istenen yardımda başvurulmuş mekân olarak karşımıza onların türbeleri ve o türbenin içinde yer aldığı kutsal alanlar çıkmaktadır. Önceleri pagan, sonradan Hristiyan olan ve ardından kademeli olarak müslümanlaşan Anadolu halklarının bugünkü inanç dünyasında hiç kuşkusuz geçmişe ait pek çok kalıntıya rastlamak mümkündür (Köse & Ayten, 2010, s. 14-20).

---

⁹ Azizlerden bir talepte bulunmanın en yaygın yolu dua edip mum dikmedir. Bunun dışında kökeni pagan geleneklere dayanan çok sayıda pratik bilinmektedir. Örneğin Heykele dokunmak, kenarına köşesine not kâğıdı sıkıştırmak ya da bırakmak, bulunduğu yere para atmak, tespih asmak gibi. Bkz. Brohard, 2013, s. 142.

¹⁰ <http://www.debelemniet.nl/itemijzervolksgeloofE.html>.

Edilen duanın yanında kutsal olandan isteneni iletme adına genellikle Anadolu'da karşımıza yaygın olarak türbelere çaput, mendil bağlamak, mum dikmek, türbeye para atmak, not bırakmak gibi pratikler çıkmaktadır (Köse & Ayten, 2010). Buna karşın çivi adakları ise oldukça azdır.

Bu konuda öncelikle belki de Anadolu'nun önemli inanç merkezlerinden biri olan Yedi Uyuyanlar Mağarası'ndan bahsetmek daha doğru olur. Kökeni Antik Çağa dayanan bu hikâyenin (Bonnet, 1977; Jourdan, 1983; Gianroberto, 2018) geçtiği mağaranın duvarına çakılan çivinin dış ağrısını durduracağına inanılmaktadır (Kalafat, 2011, s. 74; s. 134).¹¹

Siirt'in Baykan ilçesinde yer alan Veysel Karani'nin türbesi ise çocuk doğurup doğuramayacağını anlamak isteyen kadınların uğrak yeridir. Bu sorunun cevabını bulmak için türbedeki bir taşa çivi çakılır. Eylem gerçekleştirildiğinde çivi taşa eğilmeden girecek olursa çocuk sahibi olunacağına inanılır (Taş, 2019, s. 378).

Alanya'daki Köklem Dede, halk arasında Büklüm dede türbesi olarak bilinen alan, Anadolu'da çivinin nadiren kullanıldığı türbelere dendir. Dedenin kabri başında bulunan ulu meşe ağacında çok miktarda çakılmış çivi ve bu çivilere bağlanmış bez parçaları, saç telleri, değişik renkte ipler, yünler ve boncuklar bulunmaktadır. Dedenin "siğil" tedavisinde de çok faydalı olduğu söylenmektedir. Bu rahatsızlıktan ziyarete gelenler, siğili keserek kanatmakta ve çıkan kan bir çiviye sürüldükten sonra Evliya'nın mezarının yanındaki ağaca çakılmaktadırlar. Bu şekilde bir çok insanın şikâyetinden kurtulduğu söylenmektedir (Türktaş, 1997, s. 42-43).

Kollektif katılımlı bir diğer uygulama ise alınan bir karar, edilen bir yemin sonrası ağaca ya da ağaçtan çıkma bir nesneye çivi çakılmasıdır. Örneğin İsviçre'de Valais kantonunda ahşaptan bir kalasa, Viana'da Stock in Eisen adıyla tanınan kütüğe ¹² (Res. 5), Fransa'nın kuzey batısındaki Angers kentinde bir meşe ağacına çivi çakıldığı bilinmektedir. Yine Fransa'da İsviçre sınırına yakın Monbeliard'da ise kilisedeki evlilik töreni sonrası rahibin kürsüsünün üzerine bir çivi, alınan evlilik kararını sabitlemek adına / evlilik daim olsun diye çakılır (Gemelli, 1917, s. 153).

---

¹¹ Anadolu'da bilinen 4 Yedi Uyuyanlar Mağarası bulunmaktadır. Bunlar Efesos antik kenti, Tarsus, Afşin ve Lice'dedir. Alıntı yapılan kaynakta maalesef hangisi olduğu belirtilmemiştir.

¹² Avrupa'da bilinen en eski çivili ağaçtan kalma kütük bugün Viyana'da Palais Equitable'ın köşesinde cam bir muhafaza içerisinde korunmaktadır. En az 600 yıllık olduğu tahmin edilen kütüğe çivi çakma sebepleri arasında ilk sırayı korunma, sağlık ve şans almaktadır. Bir kentten diğerine seyahat eden seyyar demircilerin de ağaca çivi çaktıkları bilinmektedir. https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Stock_im_Eisen.

Adet ülkemizde de uygulanmaktadır. Günümüzde ana okulundan üniversiteye kadar farklı eğitim kurumlarında mezuniyet sonrası, askeriyede ise yemin törenlerinde kütüğe çivi çakılmaktadır. Örneğin Şehit piyade uzman Çavuş Selim Topal Kızılay Anaokulu ve Karadeniz Üniversitesi Orman Fakültesi mezuniyet kütüğü.¹³ (Res.6)

Kutsal olduğuna inanılan ağaçlara çaput bağlamak kadar yaygın bir diğer inanç da çivi çakmaktır. Çakılan çiviyle sağlık sorunları, hastalıklar, ailevi ve diğer problemler ağaca aktarılarak şifa ve sıkıntılara çözüm aranılır. Bu evrensel uygulama özellikle Akdeniz ve çevre kültürlerde temelini Antik Çağ pagan inancından alır. Bu inanış, sonradan hristiyanlaşan ve bir kısmı da müslümanlaşan Akdeniz havzası ahalisinin inanç dünyasında karşımıza hemen hemen her yerde çıkar (Dafni, 2007, s. 9).¹⁴ Üzerine çivi çakılma sebebi çok farklı olan bir ağaç ise Karabüken'dir.¹⁵ Hindistan'da ağacın her türlü kötü ruhu hapseden bir hapisane olduğuna inanılır. Eğer onlardan birinin musallat olduğuna kanaat getirilirse exorcist ağaca bir çivi çakarak kötü ruhun tekrar ağaca hapsolmasını sağlar (Thankappan-Nair, 1965, s. 97; Dafni, 2007, s. 9).

Sağaltım Aracı Olarak Çivi

Çivinin özellikle salgın hastalıkları durdurmada, ağrıyı vücuttan atma ya da başka bir nesneye transfer etmede etkin olduğuna duyulan yaygın inanç sebebiyle çoğu zaman bir aracıya ihtiyaç duymadan doğrudan kendisinden koruyuculuk beklenmekte ve böylelikle de bireysel eylemlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; MS I. yy.'da yaşamış olan Plinius bize epilepsi krizi geldiğinde çare olarak hastanın basının düştüğü yerde toprağa bir çivi çakıldığını ve böylelikle hastalığa sebep olan kötü ruhun toprağa sabitlenmiş olunduğunu aktarmaktadır (Plinius HN 28.17.3. Krş. Mozzani, 1995, s. 470; Ragoni, 2006, s. 98; Bailliot, 2008, s. 148; Centini, 2002, s. 110). Adetin İtalya'da kimi bölgelerde yakın zamanlara kadar yaşadığı bilinmektedir (Ragoni, 2006, s. 98). Bir diğer inanç ise, çarımıhtan alınıp saralı bir hastanın koluna bilezik gibi takılan çivinin işe yaradığıdır (Mozzani, 1995, s. 470). Yine Plinius ateşi düşürmek için hastanın boynuna, çarımıhtan sökülmüş ve yün içine sarılmış bir çivinin parçalarının takıldığını anlatır. Hasta iyileştiğinde ise bu muskanın bodrum gibi ışık almayan bir yere konulması gerektiğini de tembihler (Plinius HN 28.35 = Lecouteux, 2005, s. 127; Centini, 2002, s. 11). Avrupa'nın her yerinde ve Akdeniz Havzası'nda ve onunla bağlantılı coğrafyalarda ateşe ve diş ağrısına karşı ağaca ya da duvara çivi çakıldığı bilinmektedir (Mozzani, 1995, s. 469). Bir başka çarpıcı örnek ise; Britanya adalarının yerlilerinin kronik baş ağrısına çare olarak kafataslarına çivi çakmasıdır (Mozzani, 1995, s. 470), ve bu pratiğin İrlanda'da da uygulandığı bilinmektedir (Dungworth, 1989, s. 151).

¹³ <https://764615.meb.k12.tr/tema/dosyadetay.php?KATEGORINO=2465655&git=1> ve <https://www.ktu.edu.tr/orman-mezuniyetkutugu>

¹⁴ Ağaç kültü ve ilgili ritüeller için bkz. Brosse, 1993; Dafni, 2007; Ergün, 2004, s. 17-145. Türk kültüründe ağaç kültü için bkz. Ergün, 2004, s. 145vd.

¹⁵ Latince adı *Strychnos nux-vomica* olan bu ağaç Loganiaceae familyası altında sınıflandırılır. Ana vatanı Güneydoğu Asya'dır.

Roma dünyasında at nalından çıkma çivilerin tıpkı kutsal haç çivileri gibi insanı kara vebadan koruduğuna (Paine, 2004, s. 154; Lecouteux, 2005, s. 83), çivinin iyileştirici özelliği olduğuna, güç verdiğine ve konsantrasyon sağladığına da inanılır (Mozzani, 1995, s. 469). Yarım yüzyıl önce Fransa'da hastalıklı ve güçsüz çocuklara içinde çivilerin kaynatıldığı bitki çayı içirilir (Mozzani, 1995, s. 470).

Edirne'de küçük bir çivi üç İhlâs ve bir Fatihâ sûresi okunarak arpacığın etrafında gezdirilip hasta tarafından ahlat ağacına çakılır (Sol, 2007, s. 178). Yine Edirne'de göz ağrısı tedavisi için, güneş doğmadan önce ahlat ağacına üç adet çivi çakılır ve "bu çiviler ağaçtan çıkarsa benim gözümde hastalık çıksın!" denilerek dua okunur. Daha sonra oradan geriye hiç bakmadan uzaklaşılır (Sol, 2007, s. 182). Diş ağrısını gidermek için nal çivisi alınır bir çınara ya da ulu başka bir ağaca çakılır (Bayrı, 1972, s. 108). Yapılan çalışmalar bu konudaki bir diğer ocak'ın ise "diş muskası ocağı" olduğunu ortaya çıkarmıştır. Diş ağrısı ile hastaların müracaat ettiği bu ocakta ocaklı bir çivi yardımı ile hastalık sağaltımı yapmaktadır. Ocaklı her gelen hasta için bir çivi ayırmaktadır. Bu çivi hastanın dişi için bildiği duaları okuduktan sonra yüksekçe bir yere çakması ile tedavi gerçekleşmektedir. Bu tedavide geçen muska terimi toplum içerisinde bilinen içerisine belli ayetlerin yazılması ile vücudun belli bölgelerinde ya da evlerde saklanan muska değildir. Bu uygulama yöre halkı arasında "diş muskası" olarak geçmektedir. Bu uygulamada herhangi bir temas olmayıp hastanın çivi gibi sağlam olması istenmekte; çivinin duvara tutunduğu gibi dişin de bulunduğu yerde sağlamlığını koruması umulmaktadır. Bu uygulamayı gören hasta ise psikolojik olarak iyileşme sürecine girmektedir (Ateş, 2015, s. 80).

Çivinin sağaltım amacıyla kullanıldığı biçiminde yorumlayabileceğimiz diğer bazı uygulamalar da düşme ve araç tutmasına karşıdır: "Eğer çocuk yürürken sık sık düşüyorsa; yine bir gıllık pişirilip, çocuğun arkasından, iki bacağından arasından yuvarlanır, böylece düşmeyeceği söylenir. Düştüğü zaman da düştüğü yere bir çivi çakılır; parpısı (çaresi) budur denir" (Bolçay, 2011, s. 596). Mesudiye'de araç tutmasına karşı ağza çivi alınması (Ateş, 2015, s. 79), gibi örnekler ve bazıları günümüzde de yaşayan ritüeller, birçok toplumda çivinin sağaltıcı olduğuna inanıldığını ve tedavi amacıyla çeşitli biçimlerde kullanıldığını kültürel pratikler aracılığıyla gözler önüne sermektedir.

Amulet Olarak Çivi: Kemden Kötüden Koruma

Çivi ister tek başına isterse apotropaik gücü olan diğer nesnelere birlikte olsun üstte taşındığında amulet işlevi görür (Mozzani, 1995, s. 468). Bilindiği üzere amuletlerin en temel özellikleri Antik Çağ'dan beri varlığına inanılan nazar olgusu karşısında koruyucu oluşlarıdır. ¹⁶ Çivinin amulet olarak kullanımı antik çağlardan beri bilinmektedir. Roma döneminde nazardan korusun diye erkek çocuklarının boynuna daha bebeklikten bollae adı verilen kumaştan muskalar asılırdı.¹⁷

¹⁶ Beğenilen canlı varlıklara ve cansız nesnelere kıskançlıkla ve gıptayla bakıldığında gözün onlara zarar vereceğine duyulan inanca nazar denir. Örnek, 1973, s. 50; Boratav, 1984, s. 103-104 ; Dundes, 1992 ; Petoia, 1995; Centini, 2002.

¹⁷ Üst sınıftan zengin ailelerin çocuklarında bullae yuvarlak formda altından bir nesnedir. Ve koruyuculuğu kemi ve kötüyü uzak tuttuğu bilinen metalinden gelmektedir.

Yetişkin bir erkek olana kadar taşımak zorunda oldukları bullae'lerin içinde ise tuz, buğday tanesi, çivi ve üzerinde büyü söz ve imajların bulunduğu nesnelere yer alırdı (Petoia, 1995, s. 45). Benzer türde muska yapma geleneği varlığını İtalya'da özellikle de güneyinde koruyarak günümüze kadar getirebilmiştir (De Martino, 2007, s. 47-48): Basilicata bölgesinde çocukların boynuna asılan sacchetti adındaki bu muska nazarlığının içinde eşek nalından çıkma çivi, üç tutam tuz, üç buğday ve üç kara nohut bulunmaktadır (Bronzini, 1981, s. 279), (Res. 7).

Ünlü Etnolog Bellucci'nin özel koleksiyonunda yer alan bir amulet ise tabutun ayak kısmından sökülen çivilerin koruyucu olduğuna inancını yansıtmaktadır. Orta İtalya'nın en güneyinde, Molise bölgesindeki Campobasso kentinden gelme bu obje tabuttan sökülmüş bir çiviyle oluşturulmuş ve ardından bir rahip tarafından kutsanmış. Tüm tehlikelere ve kötülöklere karşı etkili bu amuletin hazırlanma sebebi cepheye giden bir askeri koruması içindir (Zaborowski, 1919, s. 114). Askerler çoğu zaman sofistike bir amulettten ziyade doğrudan yanlarında çivi taşımayı tercih ederlerdi.¹⁸ Dahası çividen kolektif bir koruyuculuk da zaman zaman beklenirdi. Zira büyük boy çiviler çoğu zaman kışlalarda, cephede gözetleme kulelerinde ya da düşman bombardımanından korunmak için hazırlanan sığınakların girişlerinde, duvarda ya da bir niş içerisinde yer alırdı (Gemelli, 1917, s. 153).

Çivinin koruyucu olduğuna inanan sadece sıradan İtalyanlar değildi. Örneğin yaklaşık kırk yıl (1927-1964) İtalyan Komünist Partisi'nin genel sekreterliği görevini yürüten Palmiro Togliatti kendini korumak için yanında her daim birkaç çivi taşımasıyla tanınıyordu.¹⁹

İtalya'da çividen beklenti sadece yaşayanları kemden kötöden koruması değildir. Örneğin G. İtalya'daki Calabria bölgesinde halen mezara mevtayla beraber çivi konulmaktadır. Buradan da anlaşılan geride kalanların kaybettikleri yakınının başına öbür dünyada kötü şeyler gelebileceğine duydukları inançtır. Mezara konan çivi doğal olarak ölüyü kötü ruhlardan, demonlardan, cinler ve diğer kötölerden koruyacaktır (Zaborowski 1919, s. 114).

Çivi sadece nazar değmesini engellemez aynı zamanda bazen tek başına bazen de kimi uygulamaların içine sokularak büyü ve değen nazarı da bertaraf eder. Örneğin Avrupa'nın pek çok bölgesinde suda kaynatılan çivilerin büyü bozduğuna, nazardan kurtardığına inanılır (Mozzani, 1995, 469). İngilizler ise dokuz at nalı çivisini büyülenmiş/nazara gelmiş kişi ya da hayvanın sidiği ile kaynatırlar ki büyü yok etsin, nazar ortadan kalsın (Mozzani, 1995, s. 469).

¹⁸ <https://www.inondazioni.it/politica/idee-opinioni/2561-religiosita-e-superstizione-dei-soldati-durante-la-grande-guerra>

¹⁹ <https://www.lamescolanza.com/2017/04/07/non-vero-ci-credo-le-superstizioni-dei-vip-berlusconi-obama/>

1914 öncesi Erzurum vilayeti Kiğı kazasına bağlı Ermeni köyü Haksdoun'da nazara uğramış bebeğin beşiğinin alt tarafındaki toprak zemine nazar kalksın diye çivi çakılmış (Kilbourne Matossian & Hoogasian Villa 2006, s. 225; s. 305). Kimi zaman ise doğrudan hedef nazarı değendir. Örneğin Artvin'de Sanbudak köyünde Kem göz taşıdığına inanılan kişinin her kim ayakkabısına ya da ayak izine çivi çakarsa bir daha ona nazar değmeyeceğine inanılır (Gökçimen, 2005, s. 200).

Nazar değip değmediğini anlama yollarından en bilindiği kurşun dökmektir (Boratav, 1984, s. 102; Çıblak, 2004, s. 117 ; Harfouche, 1992, s. 102-104).²⁰ Genellikle sadece kurşun kullanılmakla birlikte bazen farklı uygulamalara rastlamak da mümkün olmakta. Örneğin Denizli'de kurşun döken: "Bir tavanın içine çivi, demir parçası, leblebi büyüklüğünde kurşun koyup eritirim. Hastanın başına bir örtü örtüp, erimiş haldeki kurşunu, diğer elimdeki su dolu kabın içine bildiğim duaları okuyarak başı üzerinde dökerim. Meydana gelen şekillerden nazar değip değmediğini söylerim. Bu kurşun dökülen suyla üç defa yüzünü yıkar, yine aynı suyu üç yol ağzına dökerim" (Ateş, 2015, s. 81).

Cana olduğu kadar mala gelebilecek nazarlardan korumada da yine çivinin kullanımıyla karşılaşmaktayız. Plinius'un aktarımından fırtına zamanı tavukların kuluçkasına da çivi çakıldığını böylelikle yumurtalarını düşürmelerini engelledikleri bilinmektedir (Plinius X, 75). Aynı durum süt için de geçerlidir (Mozzani, 1995, s. 470). Orta Çağ'dan bildiğimiz bir diğer inanç evlerin kapısına çakılan çivilerin ev sahiplerini ve hayvanlarını kötülüklerden koruduğudur. Tıpkı çok önceleri Romalıların da veba ve şanssızlığı önleme adına koruyucu olsun diye evin duvarlarına çivi çakmaları gibi. Ahır kapısına çakıldığında ise beslenme adına hırsızlık yapanları uzak tuttuğuna inanılır (Mozzani, 1995, s. 467).

Geçiş Adetlerinde Çivinin Kullanımı

Bir insanın hayatında bir aşamadan diğerine geçişte, geçmiş hayatını kısmen bir kenara bırakıp yeni hayatına adım attığı zamanların kişinin en korumasız dönemleri olduğuna duyulan inanç yüzünden doğum; çocukluktan ergenliğe geçiş; söz, nişan, evlilik ve ölümle alakalı geçiş törenlerinde (Van Gennep, 1960. Krş. Örnek, 1971a, s. 93; Örnek 1971b, s. 105-108) dinsel ve büyüsel koruyucu eylemlere daha sıklıkla baş vurulduğu görülmektedir.

Aynı şekilde kapının bir yerden diğerine geçişi sağlayan oluşu nedeniyle yani "portal" ve eşğin - ki bazen sadece bir eşğin sahip olduğu kutsal değer evdeki tüm eşikler içinde geçerli olur (Van Gennep, 1960: 47) - iki mekân arasında bulunuşu korumanın sifra indiği alanları teşkil eder. İşte tam da bu sebepten dolayı çivi ideal bir koruyucu ve aynı zamanda uğur getirendir.

---

²⁰ Bu büyüsel pratik akdeniz havzasının hemen hemen her yerinde karşımıza çıkmaktadır. Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin'de (sakbeh ya da rakwi) ; Kuzey Afrika'da (khfif) adıyla bilinen uygulama Balkanlarda müslümanlar arasında yaygındır. Orta ve batı Avrupa'da ise bilinirliği Eskinazi ve sefardim yahudileriyle bağlantılıdır.

Anadolu'da karşılaştığımız; gelin attan indiğinde kapıya çivi çakılması ve gelinin eve girişte üç kez kapıyı açıp kapaması (Yıldız & Kazan 2009, s. 1702), evlilik zamanı evden gelin çıkmadan önce oğlan evine şeker ve çivi gönderilmesi ve çivinin derhal duvara çakılması (Karaca, 2016, s. 111) gelin eve girerken kapıya üç kere yağ bal sürüp, bardak kırıp ve ardı sıra kapıya çivi çakılması ve eve su dökerek girilmesi (Zengin & Sütçü, 2018, s. 1118) gelinin kapıya bir çivi çakıp, eşige konmuş tabağı basarak kırması (Zengin & Sütçü, 2018, s. 1143) gibi adetlerde çivi dışardan gelecek kötülükleri -ki buna kem gözlüler, cinler, periler, şeytanlar ve cadılar- uzak tutan konumundadır. Gelin, güvey evine geldikten sonra ev halkından biri bir miktar çivi ve kül alır, ocağa atar. Böylelikle evdeki uğursuzluk dağılmış olur (Şişman, 2001, s. 456). Çiftin birlikteliklerinin sağlam olması için evin duvarına çivi çaktırılır. Çocukları olsun diye asma yaprağı çiviye takılır (Kayalı, 2010, s. 142; Demir & Bakar, 2014, s. 125). Ahlat'ta gelinin babasının evinden getirilmiş olan çivi yeni evinin duvarına çakılır ve evin lambaları yakılır. Çivinin çakılması gelinin evine bağlı olması zamanlı zamansız baba evine koşmaması içindir. Lambanın yakılması ile de gelinin yeni evine aydınlık getirmesi temenni edilmiş olur (Kalafat, 2009, s. 35).

Doğum yapmış bir kadın ve çocuğunun yatağına da kötü ruhlardan, perilerden ve cadılardan korusun diye çivi çakılır (Mozzani, 1995, s. 467). Anadolu'da yeni doğan bebek yaşasın, ömrü uzun olsun diye yapılan uygulamalardan biri de doğduğu yere elma ağacı kazığı ya da kullanılmamış bir çivi çakmaktır (Ergun, 2004, s. 283). Güney İtalya'da Basilikata bölgesine bağlı Valsinni'de ise doğum yapılan yere bir çivi çakma adeti bulunmaktadır. Böylelikle bebeğin geldiği dünyaya tutunması sağlanmaktadır (De Martino, 2007, s. 44). Bazen de çocukları yaşamayan annelerin çocukları yaşasın diye isimleri Mehmet olan yedi aileden, Hasan olan 3 aileden toplanan demir veya çivilerle bilezik yaparak loğusanın koluna takılır (Acıpayamlı, 1974, s. 63). Osmaniye'de anne doğum için çömeldiğinde eteğine çivi çakılır. Anne ayağa kalktığı anda eteği yırtılır, çivi kumaş parçasıyla yerde kalır. Bu şekilde çocuğun doğduktan sonra ölmeyeceğine inanılır (Karakaş, 2006, s. 322). Annenin eteğinin toprağa çivi ile sabitlenip yırtılarak toprakta bırakılması da toprağa kurban sunma şeklinde değerlendirilebilir. Toprağa bu kumaş parçasıyla kurban sunulması, doğan çocuk ölümden, dolayısıyla topraktan uzaklaştırılmış olacaktır. Kumaşın annenin kıyafetinden, eteğinden bir parça olması da önemlidir. Bu kumaş parçası, bebek yerine annenin üzerinden toprağa bırakılarak bebek ölümden korunmuş olmaktadır.

Ölüm adetleri içerisinde çiviyle alakalı en ilginç olanı İskoçya'da evde biri öldüğünde, yağa, süte, una peynire ete, soğana ve viskiye ölünün ruhu kirletmesin diye çivi konmasıdır. Çivi bu durumda ölünün ruhunu mekândan ve içindeki nesnelere uzak tutan konumundadır. Beklenti her zaman ne kadar yakın olursa olsun ölünün öbür tarafa gitmesi ve yaşayanlarla kontak kurmamasıdır. Bu bağlamda mezara konulan çividen beklenti sadece ölüyü kötü ruhlar ve demonlardan koruması değil, aynı zamanda ölünün mezarından kalkmasını engellemesidir (Mozzani, 1995, s. 467; Dungworth, 1998, s. 153; Charlier, 2009, s. 361). Mezarın içine, dört köşeye konan birer çivi adeti bugün Hindistan'da hala yaşamaktadır (Dungworth, 1998, s. 153). Bu duruma en güzel örnek Roma'da Via G. Antamoro'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılarında karşımıza çıkmaktadır. MS II. yüzyıla tarihlenen mezarda çivi ölünün göğsü üzerine bırakılmıştır (Ceci, 2001, s. 90).

Antik Çağ'da ölümü kötü olanların - prematüre, beklenmedik, korkunç- (Charlier, 2009), huzursuz ve kötü bir ruha sahip olacağı ve intikam almak için geri döneceğine duyulan inanç mezarlarını ideal bir büyü bırakma yeri haline dönüştürmüştür (Charlier, 2009, s. 321-329; Ogden, 2015, s. 37-49).²¹ Ceset ve çiviyle alakalı ilginç bir anektot 1645 yılına tarihli bir dava kaydında karşımıza çıkmakta. Belgede Sicilya'da bir kadının üzeri çivilerle, iğneler ve şişlerle kaplanmış çürümekte olan terkedilmiş bir bebek bulunduğunu öğrenmekteyiz. Eylemin büyük olasılıkla ölen ya da ölüme terkettiği, istenmeyen bebeğini gömmeden atan anne tarafından cinler, kötü ruhlar ve demonlar tarafından zaptedilmesin diye gerçekleştirdiği düşünülmektedir (Di Nola, 1993, s. 49). Çivi hayaletlere karşı etkili bir silahtır²² ve olasılıkla bir diğer beklenti de ruhunun hiçbir zaman huzur bulamayacağı düşünülen bebeğin anneye ya da sokağa her kim bırakmışsa ona musallat olmasını da engellemek.

İnsanoğlu için kötü ruhlar kadar korkutucu bir diğer varlık ise Vampirler olmuştur. Ölen ve gömülen ancak geceleri mezarından kalkan ve gizlice uyuyanlara saldırıp kanını emen vampirlerin (Dundes, 1998) varlığına duyulan inanç 18. yy.'dan itibaren gözle görülür bir şekilde artmıştır. Özellikle Balkan Yarımadası ve onunla bağlantılı coğrafyalarda görüldüğü iddia edilen vampirlere karşı verilen mücadelede farklı çözüm yolları denenmiştir: uzak tutmak için sarımsak en etkili silahtı. Yok olmaları için ise başları kesilir, şakaktan başa büyük bir çivi kalbe ise sivri bir kazık çakılırdı; hiç olmadı cesedi yakılarak yok edilirdi (Crow, 2006, s. 280-281; Mozzani, 1995, s. 467). Örneğin Ukrayna'da gerçekleştirilen etnografik bir araştırmada vampirin mezardan çıkarıldığı, başına çivi çakıldığı ağız haşhaş tohumlarıyla doldurulduktan sonra kapatılıp gri bir iplikle dikildiği ifadesi kayıt altına alınmıştır (Strzetelska & Grynberowa, 1899, s. 433 = Kurasiński Skóra Gayduchik, 2018, s. 184).²³ Vampir gibi hortlayan bir diğeri ise obur / hobur'dur. Gagavuz Türklerine göre o mezarında bir hayvana dönüşen kötü ve günahkar biridir.

Geceleri mezarından çıkarak insanlara musallat olur, bulduğu her şeyi yiyip yutar ve hem cana hem de mala zarar verir. Ölen birinin obur olduğu anlaşıldığında Gagavuzlar hortlayıp çıkmasını diye mezarı açılır ve üzerine çivi çakarlar (Yaltırık, 2013, s. 196).

---

²¹ Özellikle Tabella defixionis adı verilen, içine büyü yazılmış kurşun plakalar önce rulo haline getirilir ve ardından hiç bozulmasın ve büyü tutsun diye çivilenir ve mezara gizlice konurdu. Bir diğer büyü ise çivili voodoo bebekleridir. Konuyla alakalı bkz. Belluci, 1919, s. 174-181; Graf, 1994; Ogden, 2015.

²² Örneğin Akdeniz dünyasında, kapıya çakılan çivinin hayaletleri uzak tuttuğuna kâbus görmeyi engellediğine inanılır. Bir tabuttan sökülen çivinin hayaletleri uzak tuttuğuna duyulan inanç MS I. yy'dan beri bilinmektedir. Ortaçağda ise İrlanda adasında çocukların boynuna kötü ruhları engellesin diye sivri uçlu bir çivi takılırdı. Bkz. Mozzani, 1995, s. 467.

²³ Osmanlı dünyasında vampirin karşılığı olarak karşımıza cadı kelimesi çıkmaktadır. Bkz. Boratav, 1984, s. 79. Osmanlı dünyasında vampirler için bkz. Kırgı, 2018; Aycibin, 2008.

Doğaüstü Güçlere Karşı Çivinin Kullanımı

Çağlar boyu sadece ölmüş olandan ve onunla bağlantılılardan değil yaşayanlardan da farklı sebeplerden dolayı korkulduğu bir gerçektir. Özellikle iyiye ya da kötüye kullanılabilecek için güçlere sahip olduğu düşünülen kişiler XIV. yüzyıldan itibaren kilise tarafından bir tehdit unsuru olarak kabul edilmişlerdir. Her ne kadar cadı olarak adlandırılanlar arasında ilk sırayı nazarı değdiği inananlar, uğursuz kabul edilenler, batıl ve pagan inançlara sahip olanlar, şifacılar ve büyücülük yapanlar olsa da kurbanların büyük çoğunluğu zavallı fakir kadınlardır. Şeytanla ilişkili olduklarına duyulan inanç onları şeytanın hizmetkârı ve aynı zamanda kölesi yapar (Berktay, 2018, s. 57-61).²⁴ Bu bağlamda cadıların varlığına inanmamak en büyük sapkınlıktır ve cezalandırılmalıdır. Uçabilen, transforme olabilen, kişiyi zapteden ve hatta öldüren büyü yapabilen karanlık güçlerin dostu cadılara karşı girişilen mücadelede de yine karşımıza çivi çıkmaktadır. Cadıların da tıpkı kötü ruhlar ve cinler gibi metalden özellikle de demirden korktuğuna duyulan inanç ve sabitleme özelliği onu en önemli koruyucu haline dönüştürür. Çivi bu bağlamda cadıları uzak tutmaya ya da yok etmeye yarayan, cadılar yüzünden hastalanmış ya da zapt edilmiş olanın iyileşmesine yardımcı olduğuna inanılan witch bottle'ların da temel öğesidir (Merrifield, 1955; Manning, 2014; Thwaite, 2020). Sıklıkla cadılar yüzünden olduğuna inanılan idrar yolu ve böbrek hastalıklarının tedavisinde cam şişe içerisine hastanın idrarı konmakta²⁵ ona da çiviler ve iğneler eklenmektedir. Ağzı sıkıca kapatılan şişe ateşe atılmakta patlamasıyla cadının öleceğine, hastanın ise kurtulacağına inanılırdı. Bir diğer kullanım sebebi cadıları yaşam alanından uzak tutmak ya da yakalamaktı. Bu amaçla hazırlanan şişeler evin gözden uzak bir köşesine, döşeme altına ya da duvar içine yerleştirilmekteydi. Witch bottle'ların apotropaik özelliğinden dolayı tekin olmayan evleri de yaşanabilir kıldığına bugüne kadar 200'e yakın örneği şu ya da bu şekilde gün ışığına çıkartılan witch bottle'lardan 2009 yılında bulunan sonuncusu nbcnews'a konu olur.²⁶ Uzmanların en sofistike örnek olduğunu ileri sürdükleri 17. yüzyıldan kalma baş aşağı gömülü bir pozisyonda ele geçen kavanozdan çıkanlar idrar, kesilmiş tırnak parçaları, saç ve çivilerdir. (Res.8)

Çivinin Talisman Olarak Kullanımı

Metalinden, formundan ve işlevinden ötürü amulet olarak karşımıza çıkan çivi, aynı zamanda talisman -taşıyıcısına iyilik, talih açıklığı, uğur ve mutluluk getiren – olarak da tanımlanmaktadır (Örnek, 1971a, s. 233). Örneğin eğer çiviler haç oluşturacak şekilde (Res.9) evin kapısına

²⁴ Cadılar için bkz. Murray, 1921.

²⁵ 1671 tarihli bir kaynakta hastanın idrarının şişeye konulma sebebi olarak karşımıza idrarın içinde cadının ruhundan bir parça bulunduğuna inancı çıkmaktadır. Ağzı sıkıca kapatılan şişeye konulan idrar, 3 adet çivi, toplu iğneler ve biraz tuz cadının hapsolmesine ve hatta yok olup gitmesine yol açar. Bkz. Blagrove, 1671, s. 154-5. Krş. Merrifield, 1955, s. 198.

²⁶ <https://www.nbcnews.com/id/wbna31107319>

çakılmışlarsa zenginlik, bereket ve refah getireceğine inanılır (Mozzani, 1995, s. 467). İtalya’da yolda bulunan paslı çivi ya da çivilerin şans getirdiğine inanılır ve bu sebepten sıklıkla cepte, nadiren bir zincir üzerinde taşınır (Rangoni, 2006, s. 98-99). Fransa’da yolda bulunan paslı çiviler sağ cepte taşınarak eve getirilip evin mutfak kapısında, kilidin olduğu taraftaki pervaza göz hizasında olmak üzere çakılır. İlk olarak biraz çakılıp “şans için bir vuruş”, denir. İkinci vuruş sonrası “sağlık için”, sonra “aşk için”, en sonda da “para için” denir (Mozzani, 1995, s. 468).

Sahnedeki bulunan çivinin, kurulma aşamasından kalan çivinin aktöre şans getireceğine duyulan inanca sahiplerden biri de ünlü tenor Pavarotti. Her konser öncesi sahne ve çivarında yamulmuş bir çivi aradığını ve sahip olduğunda çivinin ona başarı getireceğine sıkı sıkı inananlardan.²⁷ Şans getirsin diye üstte taşınan çivi en çok yüzük formunda karşımıza çıkmaktadır. Onun hem kötüyü uzaklaştırdığına hem de şans getirdiğine inanış bu formu diğer taşıma usullerinden çok daha yaygın bir hale getirmiştir (Hildburgh, 1915, s. 414; Centini, 2002, s. 109). Yahudi- Hıristiyan orijinli yüzüklerde çiviler İbranice’deki shin harfini oluşturacak şekilde bir araya getirilip üretilir. Bu yüzüklerin her türlü profesyonel problemin çözümünde yardımcı olduğuna inanılır (Mozzani, 1995, s. 468). Çivi ve çividen yapılmış yüzükler savaşlarda koruyucu oldukları inancıyla askerler arasında en çok tercih edilen amulet/talismanlardandır.²⁸ Belçika’lı askerlerin en çok tercih ettikleri at nalı, yaradan çıkan kurşunla beraber çividir.²⁹ Çividen yapılmış yüzükler İtalyan askerleri arasında yaygın olarak kullanılan talismanlardan sayılır. Örneğin Mussolini savaşta at nalı çivisinden yapma bir yüzük taşıdığını itiraf etmiştir (Congedo 2016). Çividen yüzük yapıp takma adeti aynı sebeplerden dolayı Asya kıtasında da karşımıza çıkar. Hindistan’da at nallarından, eski teknelerden ve sandallardan sökülen çivilerden yapılan yüzüklerin hem kötü ruhlara karşı olduğu hem de şans getirdiğine inanılır. Timesofindia.indiatimes adlı haber sitesinde yayınlanan Nails from boat that killed 19 is ‘lucky charm’ for many başlıklı yazı belki de günümüz Hindistan’ında durumu en iyi anlatan örneği teşkil etmekte. Yazıda Hindistanın kuzeyinde Uttar Pradesh’e bağlı Baghpat’da 2017 yılında batan ve 19 kişinin ölümüne neden olan teknenin çivilerini yüzük yapmak için her gün sökmeye gelen her sosyal sınıftan insanın hikayesi anlatılmakta. Sachin Saini bunlardan biri; ülke çapında tanınan bir güreşçi. Kendine ait bir spor salonu var. Birileri daha çok müşteri çekersen dediği için o da kendisine bu çivilerden bir yüzük yapmış. (Res.10)³⁰

²⁷ <http://www.sinequanon.org/2007/09/da-un/> ve <https://www.mollybrown.it/luciano-pavarotti-il-tenore-pop/>

²⁸ I.Dünya savaşında askerlerin batıl inançları için bkz. Sancini, 2019.

²⁹ https://www.rtf.be/14-18/thematiques/detail_fetiches-et-visions-les-superstitions-et-la-belgique-en-guerre?id=8399223

³⁰ <https://timesofindia.indiatimes.com/city/bareilly/nails-from-boat-that-killed-19-is-lucky-charm-for-many/articleshow/62560574.cms>

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Kaynaklar

- Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Akın, Y. (2014). Savaş, Milliyetçilik, Sivil Toplum: Çivi Anıtların İstanbul’daki Örneği Hatıra-i Celadet Topu. *Toplumsal Tarih* 243: 22-27.
- Ateş, F. (2015). *Anadolu Halk Hekimliği Uygulamalarında Demir Unsurunun Kullanımı*. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/12: 69-84.
- Aycibin, Z. (2008). *Osmanlı Devleti’nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme*, OTAM, 24: 55-69.
- Bassani, E. (1977). *Kongo Nail Fetishes from The Chiloagno River Area*. *African Arts*, 10: 36-40.
- Bayrı, M. H. (1972). *İstanbul Folkloru*. İstanbul: A. Eser Yayınları.
- Belluci, G. (1919). *I Chiodi Nell’etnografia Antica e Contemporanea*. Bologna: Unione Tipografica Cooperativa.
- Berktaş, F. (2018). *Avrupa’da Cadılık ve Cadı Avı: Çok Katmanlı Karanlık Bir Tarihsel Olgu*. *Doğu Batı*, 84: 57-85.
- Blagrave, J. (1671). *Astrological Practice of Physick*. London: Printing Press.
- Bolçay, E. (2011). *Erzurum’da Doğum Öncesi, Doğum Sonrası ve Çocukluk Dönemiyle Alâkalı Gelenekler*. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (2): 587-600.
- Bonnet, J. (1977). *Artémis d’Éphèse et La Légende Des Sept Dormants*, Paris: Geuthner.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Brasseur, P. (2012). *Saints et Toucheurs Dans La Médecine Populaire Normande*. *Annales de Normandie*, 2012 (2): 37-54.
- Brohard, Y. (2013). *Le Recours Au Ciel. İçinde Y. Brohard & J-F. Leblond (Eds.), Une Histoire Des Médecines Populaires. Herbes Magie Prieres (s. 134-189)*. Paris: La Martinière.
- Bronzini, G. (1981). *Anni Venti. Lares*, 47 (2): 265-290.
- Brosse, J. (1993). *Mythologie Des Arbres*, Paris: Payot.

- Ceci, F. (2001). *L'interpretazione Di Monete e Chiodi in Contesti Funerari: Esempi Dal Suburbio romano*. İçinde M. Heinzemann & J. Ortalli & P. Fasold & M. Witteyer (Eds.), *Culto Dei Morti e Costumi Funerari Romani Roma, Italia Settentrionale e Province Nord-Occidentali Dalla Tarda Repubblica All'età Imperiale* (s. 87-95). Wiesbaden: Reichert.
- Cellini, M. (2002). *Malocchio e lettatura*, Roma: Edizioni Mediterranee.
- Charlier, P. (2009). *Male Mort. Morts Violentes Dans l'Antiquité*, Paris: Fayard.
- Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (1982). *Dictionnaire Des Symboles*, Paris: Laffont.
- Chris Manning, M. (2014). *The Material Culture of Ritual Concealments in the United States*. *Historical Archeology*, 48 (3): 52-83.
- Congedo, P. (2016). *Religiosità e Superstizione Dei Soldati Durante la Grande Guerra, Idee & opinioni*, 10 Febbraio 2016. <https://www.inondazioni.it/politica/idee-opinioni/2561-religiosita-e-superstizione-dei-soldati-durante-la-grande-guerra>
- Çıblak, Y. (2004). *Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 15: 103-125.
- Crow, W. B. (2006). *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*, İstanbul: Dharma.
- Dafni, A. (2007). *Rituals, Ceremonies and Customs Related to Sacred Trees with Special Reference to The Middle East*. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 3 (28): 1-15.
- De Martino, E. (2007), *Sud e Magia*, Milano: Feltrinelli Traveller.
- Demir, Ö., & Bakar, N. (2014). *Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma*. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35: 111-133.
- Di Nola, A. M. (1993). *Lo Specchio e l'olio*. *Le Superstizioni Degli Italiani*, Roma: Laterza.
- Diers, M. (1993). *Nagelmänner*. *Propaganda Mit Ephemerer Denkmälern im Ersten Weltkrieg*, İçinde M. Diers (Ed.), *Mo(nu)mente. Formen und Funktionen ephemerer Denkmäler* (s. 113-135). Berlin: Oldenbourg Akademieverlag.
- Dundes, A. (1992). *The Evil Eye: A Casebook*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Dundes, A. (1998). *The vampire: A Casebook*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Dungworth, D. (1998). *Mystifying Roman Nails: Clavus Annalis, Defixiones and Minkisi*. *TRAC 97*: 148-159.
- Ergün, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Gemelli, A. (1917). *Le Superstizioni Dei Soldati in Guerra: Contributo Alla Psicologia Delle Superstizioni*. Rivista di Filosofia Neo-Scolastica, 9 (2): 137-167.
- Gianroberto, S. (2018). *Nelle Terre Dei (Sette) Dormienti*. Sopralluoghi, Appunti, Spunti, Perugia: Graphe.It.
- Gökçimen, A. (2005). *Artvin İlinin Sanbudak Köyünde Nazarla ilgili İnanışlar*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 27: 197-201.
- Güvenkaya, B. (2019). *Koruyucu Heykeller: Yerli Halklarda Heykel ve Heykelin Koruyuculuk İşlevi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Harfouche, J. K. (1992). *The Evil Eye and Infant Health in Lebanon*, içinde A. Dundes (Ed.), *The Evil Eye: A Casebook* (s. 86-107). Madison: University of Wisconsin Press.
- Hewitt, J. W. (1932). *The Use of Nails in the Crucifixion*. The Harvard Theological Review, 25 (1): 29-45.
- Hildburgh, W. L. (1915). *Notes on Spanish Amulets (Fourth Series)*. Folklore, 26 (4): 404-416.
- Jourdan, F. (1983). *La Tradition Des Sept Dormants*, Paris: Maisonneuve & Larose.
- Kalafat, Y. (2009). *Ahlatsahlardan Günümüze Bitlis ve Çevresinde Halk İnançları*, Ankara: Berikan.
- Kalafat, Y. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları*, Ankara: Berikan.
- Karaca, N. (2016). *Hayatın "Eşik" Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğinde "Gelin" Kültürü*. TÜBAR, XL: 105-136.
- Karakaş, A. (2006). *Osmaniye'de "Durmayan Çocuk" için Yapılan Uygulamalar ve Bunlarda Eski Türk Kültürü İzleri*. TÜBAR, XIX: 317-326.
- Kayalı, N. (2010) *Mersin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Kırgı, S. F. (2018). *Osmanlı Vampirleri: Söylenceler, Etkiler, Tepkiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kilbourne Matossian, M., & Hoogasian Villa, S. (2006). *Anlatılar ve Fotoğraflarla 1914 öncesi Ermeni köy hayatı*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Köse, A., & Ayten, A. (2010). *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lecouteux, C. (2005). *Le livre des talismans et des amulets*, Paris: Imago.

- Marques-Riviere, J. (1938). *Amulettes Talismans & Pantacles*, Paris: Payot.
- McGaffey, W. (1977). *Fetishism Revisited: Kongo Nkisi in Sociological Perspective*. *Africa*, 47: 172-184.
- McGaffey, W. (1988). *Complexity, Astonishment and Power: The Visual Vocabulary of The Kongo Minkisi*, *Journal of Southern African Studies*, 14: 188-203.
- McGaffey, W. (1993). *The Eyes of Understanding: Kongo Minkisi*, içinde W. McGaffey, M. D. Harris, S. H. Williams (Eds.), *Astonishment and Power* (s. 21-103), Washington: Smithsonian Institution Press.
- Medyakov, A. (2018). *Iron Symbols of the Iron Age: The Practice of "Nagelung" in Germany and Austria-Hungary during the First World War*. *Etnograficheskoe obozrenie*, 5: 108-127.
- Merrifield, R. (1955). *Witch Bottles and Magical Jugs*. *Folklore*, 66: 195-207.
- Mozzani, E. (1995). *Le Livre des Superstitions*. *Mythes, Croyances et Légendes*, Paris: Laffont.
- Murray, M. A. (1921). *The Witch cult in Western Europe*, Oxford: University Press.
- Nazzaro, A. V. (2013). *Costantino e la Madre Elena Nell'interpretazione Politico-Religiosa di Ambrogio di Milano*, içinde A. Bastit-Kalinowska, A. Carfora (Eds.), *Vangelo, Trasmissione, Verità. Studi in Onore di Enrico Cattaneo Nel Suo Settantesimo Compleanno* (s. 195-217). Trapani: Il Pozzo di Giacobbe.
- Ogden, D. (2015). *Bölüm I: Bağlama Büyüleri Yunan ve Roma Dünyasında Bağlama Levhaları ve Voodoo Bebekler*, içinde B. Ankarloo-S. Clark (Eds.), *Eski Yunan ve Roma'da Büyü ve Büyücülük*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971a). *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971b). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, S. V. (1973). *Budun Bilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paine, S. (2004). *Amulets. A World of secret Powers, charms and magic*, London: Gardners Books.
- Pardyova-Vodova, M. (1980). *L'impératrice Hélèn e et l'invention de la Sainte-Croix*. *Sbornik Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis* 25: 235-240.
- Petoia, E. (1995). *Malocchio e Jettatura*, Roma: Newton Compton.

- Rangoni, L. (2006). *Il Grande Libro degli Amuleti e dei Talismani*, Milano: Xenia.
- Robison, J. C. (2002). *Crucifixion in the Roman World: The Use of Nails at the Time of Christ*, *Studia Antiqua* 2 (1): 25-59.
- Sancini, L. (2019). *Il Soldato Nell'invisibile. La Superstizione Nella Grande Guerra*, Udine: Gaspari.
- Schneider, G. (1999). *Zur Mobilisierung der „Heimatfront, Das Nageln Sogenannter Kriegswahrzeichen im Ersten Weltkrieg*. *Zeitschrift für Volkskunde* 95: 32-62.
- Shelton, A. (1995). *The Chameleon Body: Power, Mutilation and Sexuality*, içinde A. Shelton (Ed.), *Fetishism. Visualising Power and Desire* (s. 11-55), London: Lund Humphries Pub. Ltd.
- Sol, S. (2007). *Edirne'de Halk Hekimliği*. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1): 175-191.
- Şişman, B. (2001). *Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle (Doğum, Sünnet, Evlilik ve Ölümle) İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar*. *Erdem*, 39 (13), 445-470.
- Taş, E. (2019). *Erginlenme Törenlerinde Sempatik Büyüleri*. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 24 (8), 365-391.
- Thankappan-Nair, P. (1965). *Tree Symbols Worship Among the Nairs of Kerala*, içinde S. N. Gupta (Ed.), *Tree Worship in India. A New Survey of a Pattern of Folk Religion* (s. 93-103), Calcutta: Indian Publications.
- Thwaite, A. (2020). *What is a « Witch Bottle » ? Assembling The Textual Evidence from Early Modern England*. *Magic Ritual Witch* 15 (2): 227-251.
- Kurasiński, T., Skóra K., & Gayduchik, V. (2018) *A Grain Against a Vampire? Some Remarks on So-Called Anti-Vampire Practices in the Light of Archaeological and Folkloristic-Ethnographic*. *Sprawyoznania Archeologiczne*, 70: 173-202.
- Türktaş, M. (1997). *Alanya ve Köylerindeki Türbe Yatır ve Adak Yerleri*. *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3: 41-46.
- Van Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage*, Chicago: University of Chicago Press.
- Varvounis, M. G. (2018). *Traditional and Popular Religiosity in Greece: Customs and Rituals*. *Studies and Aspects on Social and Religious Folkloristics*, Belgrad: Poreia.
- Volavkova, Z. (1972). *Nkisi Figures of The Lower Congo*. *African Arts*, 5: 52-59.
- Yaltırık, M. B. (2013). *Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları*. *Tarih Okulu Dergisi* XVI, 187-232.

Yıldız, G., & Kazan, Ş. (2009) *Teke Yöresinin Merkezi Burdur Halk Kültürü ile Müziğinden Esintiler*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4/8: 1691-1733.

Zaborowski, S. (1919). *Les Clous Votifs*. Bulletins et Memoires de la Société D'antropologie de Paris, X: 108-116.

Zengin, H., & Sütçü, Ç. (2018). *Düzce Kültüründe Ev ile İlgili İnanç Ve Uygulamalarda Eski İnanışlara Dair İzler*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 7 (2): 1139-1148.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Pankul Sharma / Jan 18, 2018: http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/62560574.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst .

Da un Intervista del passato a Luciano Pavarotti Confessioni e aneddoti curiosi della sua vita attuale, Italian Teresa Carrubba: <http://www.sinequanon.org/2007/09/da-un/>
<https://www.laplatea.it/index.php/teatro/recensioni/5444-non-e-vero-ma-ci-credo-quando-la-superstizione-e-un-bisogno-piu-forte-dell-evidenza.html>